

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Vrijheid van meningsuiting en de bestrijding van discriminatie in Nederland: een constitutioneel ontwikkelingsperspectief

Stam, J.

Citation

Stam, J. (2025, November 12). *Vrijheid van meningsuiting en de bestrijding van discriminatie in Nederland: een constitutioneel ontwikkelingsperspectief*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4282627>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4282627>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Proefschrift

Vrijheid van meningsuiting en de bestrijding van discriminatie in
Nederland: een constitutioneel ontwikkelingsperspectief

Jip Stam

Definitieve versie

Vrijheid van meningsuiting en de bestrijding van discriminatie in Nederland: een constitutioneel ontwikkelingsperspectief

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van
de graad van doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van rector magnificus prof. dr. ir. H. Bijl,
volgens besluit van het college voor promoties
te verdedigen op woensdag 12 november 2025
klokke 14.30 uur

door

Jip Stam

geboren te Delft
in 1993.

Promotores: Prof. dr. A. Ellian
Prof. dr. B.R. Rijpkema

Commissie: Prof. mr. dr. B.W. Schermer
Prof. mr. dr. L.A. van Noorloos
Mr. dr. G. Molier
Prof. mr. R.J.B. Schutgens (Radboud Universiteit Nijmegen)
Dr. J. Doomen (Open Universiteit Heerlen)

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
INLEIDING	9
Deel I: Ontstaan	17
1. Het eerste verbod op groepsbelediging uit de jaren '30	18
1.1. De politiek-maatschappelijke context van het interbellum	18
1.2. Het wetsontwerp van minister Van Schaik	22
1.3. Parlementaire discussie	24
1.4. Jurisprudentie	29
2. Het IVURD	32
2.1. Voorgeschiedenis	32
2.2. Van woorden naar daden: de totstandkoming van het IVURD	38
2.3. Uitwerking van de non-discriminatie-norm in het IVURD	45
2.3.1. De Preamble	45
2.3.2. Artikel 1: De definitie van rassendiscriminatie	48
2.4. Verplichtingen	51
2.4.1. Artikel 2: Algemene verplichtingen	51
2.4.2. Artikel 4: Het verbod op <i>hate speech</i> en de <i>due regard</i> -clausule	53
3. De receptie van het IVURD in Nederland	63
3.1. Uitgangspositie van Nederland na de Tweede Wereldoorlog	63
3.2. Het wetsontwerp van minister Polak	68
3.3. Parlementaire discussie	70
3.4. Naar een weerbare democratie, of toch niet?	76
Deel II: Ontwikkeling	81
Inleiding	82
4. De eerste vervolgingen in de jaren '70 en '80	83
4.1. Culturele revolutie, immigratie en het minderhedenbeleid	83
4.2. Glimmerveen en de Nederlandse Volksunie	87
4.3. Hans Janmaat en de Centruumpartij	96
4.4. Toepassing van het delict groepsbelediging	106
5. De voortvarende jaren '90	122
5.1. In de ban van gelijkheid en emancipatie	124
5.2. Wetswijziging en parlementaire discussie	135
5.3. Het aangescherpte vervolgingsbeleid	135
5.4. Janmaat en de Centrumdemocraten: een herkansing	137
5.5. Janmaat 2.0: een brug te ver?	145

6. De terugkeer van het ‘conflict van plichten’	155
6.1. De opstand van Fortuyn en de flexibele rechter	155
6.1.1. Van Dijke, El Moumni en Herbig: het ontstaan van de contextuele toetsing	159
6.1.2. Het Gezwel-arrest: naar een restrictieve uitleg van art. 137c	166
6.2. Wilders I en het primaat van de vrijheid van meningsuiting	171
6.2.1. Het voorspel: de artikel 12-procedure bij het Amsterdamse gerechtshof	172
6.2.2. Het Wilders-vonnis: op de grens, maar er niet overheen	178
6.3. ‘Hate speech’, onverdraagzaamheid en de (weerbare) democratie	185
6.3.1. Het EVRM, democratie en de ‘margin of appreciation’	185
6.3.2. ‘Hate speech’ en het aanzetten tot intolerantie door politici	184
6.3.3. De weifelende wetgever: het wetsvoorstel-Van Klaveren	201
6.3.4. De Hoge Raad timmert verder: het onverdraagzaamheidscriterium	208
6.3.5. Wilders II en de doorbraak van de weerbare democratie	212
6.4. Recentere ontwikkelingen	225
6.4.1. Naar een genuanceerd vervolgingsbeleid?	225
6.4.2. Context. Welke context? De gevolgen van het <i>Pegida</i> -arrest	226
6.4.3. Nieuwe wetgevende initiatieven	232
6.4.4. De Europese context: de EU als kaderwetgever?	239
Tussenconclusie	244
 Deel III: Reflectie	 247
7. Naar een constitutioneel ontwikkelingsperspectief	248
7.1. Het primaat van de minderhedenbescherming	257
7.2. Het primaat van de vrijheid van meningsuiting	267
7.3. De paradox van tolerantie (of de weerbare democratie)	238
7.4. De constitutionele ontwikkelingstheorie	276
 CONCLUSIE	 291
Literatuurlijst	296
Jurisprudentielijst	312
Summary in English	316
Curriculum vitae	321

Voorwoord

Dat het schrijven van een proefschrift een grote uitdaging is, wist ik voordat ik eraan begon. Toch kan ik, ruim zes jaar na aanvang met dit project, niet zeggen dat ik er in dit opzicht goed op was voorbereid. De geestdrift, ontspanning en de interesse waarmee ik het traject begon, werden eigenlijk van meet af aan al afgewisseld door momenten van onzekerheid, stress en wanhoop. Maar goed: dat hoort er nu eenmaal bij, zei ik tegen mezelf en kreeg ik ook van andere (oud-)promovendi te horen. Wat ik ook van tevoren wist, is dat een proefschrift schrijven een geweldige leerschool is, omdat je de kans krijgt verder te studeren en jezelf als onderzoeker – en in mijn geval ook als docent – verder te ontwikkelen. Zoals bij wel meer aspecten van het leven is er naast het zuur dus ook het zoet, en ik ben blij te kunnen constateren dat ik daaraan nu met volle teugen kan proeven.

Als ik hiervoor iemand moet bedanken, dan is dat in de eerste plaats mijn promotor Afshin Ellian. Zonder zijn oog voor mijn studieprestaties en interesse in het vakgebied, had ik deze kans nooit gekregen. Bovendien heeft Afshin mij telkens opnieuw aangemoedigd, geïnspireerd en – op momenten dat het nodig was – daadwerkelijk tot schrijven aangezet. Hetzelfde geldt voor Bastiaan Rijpkema, mijn tweede promotor, die weliswaar in een iets later stadium bij mijn onderzoek betrokken raakte maar vanaf dat moment direct van onschatbare betekenis is geweest. Naast de *sparring partner* en gewaardeerde collega die hij reeds voor mij was, bleek hij een geweldige bron van inspiratie, aanmoediging en constructieve kritiek te zijn die ik – zeker in de laatste twee jaar – nodig had om het boek te kunnen afronden.

Andere collega's van de afdeling Encyclopedie die ik wil bedanken zijn Geline Molier, Arie-Jan Kwak, Michael Klos, Erwin Dijkstra, Jorieke Manenschijn, Tessa van Buchem, Mees van Rees, Sophie Koning en alle andere promovendi van de afdeling die ik – ook na mijn vertrek – heb leren kennen. Zonder jullie collegialiteit, gezelschap en intellectuele inspiratie zou mijn tijd op “het gangetje” lang niet zo aangenaam zijn geweest. Hetzelfde geldt voor Andreas Kinneging, Timo Slootweg, Bart Labuschagne, Mike Soyer, Soumaya Sahla en de andere leden van de afdeling rechtsfilosofie. Paul Cliteur wil ik bedanken voor zijn vrijzinnigheid, bereikbaarheid en altijd goede humeur, maar zeker ook voor zijn behulpzaamheid bij mijn kennismaking met het werk van Wim Couwenberg. En laat ik vooral niet vergeten te vermelden hoeveel ik heb gehad aan de meer dan secretariële ondersteuning van Lisette Pluimgraaff, Lorike Waldus en Lucinda Truijers-Jansen. Daarnaast wil ik Geerten Waling bedanken voor de intellectuele inspiratie en immer fijne samenwerking, zowel binnen als buiten de universiteitsmuren.

Uiteraard mogen ook mijn Heerlense collega's niet ongenoemd blijven, want dankzij hun steun en begrip was de laatste fase van mijn promotietraject een heel stuk dragelijker. In het bijzonder wil ik Ronald Janse en Carla Zoethout bedanken voor het vertrouwen dat zij in mij hebben gesteld en het geduld dat zij de afgelopen jaren hebben

opgebracht. Verder wil ik Mirjam, Sien, Nathalie, Derk, Jasper, Tom, Reijer, Laura, Tomas en Coen graag bedanken voor hun advies, luisterende oor, flexibiliteit en geduld.

Ook van buiten de universiteit heb ik van de afgelopen jaren onmisbare steun en aanmoediging ontvangen. In de eerste plaats van mijn lieve vrienden die jarenlang interesse hebben getoond in mijn onderzoek en er voor mij waren toen ik hulp, troost of afleiding nodig had. Ik kan helaas niet iedereen recht doen, maar laat ik in ieder geval Maxime, Sebastiaan, Dirkje, Jaap, Bram, Mink, Tim, Ton en Patrick noemen. Extra dankbaar ben ik voor de steun van mijn paranimfen Josette en Wietse, met wie ik de afgelopen jaren heel veel ervaringen heb kunnen delen. Ik was al ontzettend blij dat ik de promotie van zo'n goede vriendin en mijn geliefde broer van zo nabij mocht meemaken, maar ik ben nóg verheugder dat jullie deze dienst ook aan mij willen bewijzen.

Als laatste wil ik mijn lieve ouders, Els en Edwin, bedanken. Jullie hebben niet alleen de basis gelegd voor datgene wat ik nu heb bereikt, maar jullie zijn er op de weg daarnaartoe altijd voor me geweest. De extra liefde, aandacht en aanmoediging die jullie mij de afgelopen jaren hebben gegeven was van onschatbare waarde, en ik hoop dat ik daarvan de komende jaren ook weer iets kan teruggeven.